

Píše Marie Škarpová

(E*forum, 19. 05. 2021)

Jméno **Fridrich Bridel** není současnému českému čtenáři, zvláště tomu, který se zajímá o barokní literaturu, jistě neznámé. Ještě ve druhém vydání jinak velmi podrobných *Dějin literatury české* Jana Jakubce z roku 1929 bychom ho však hledali marně. Situace se nicméně záhy radikálně změnila zejména zásluhou Josefa Vašici, jemuž se počátkem třicátých let 20. století podařilo u skladby *Co Bůh? Člověk?* prokázat Bridelovo autorství, a tento český jezuita Balbínovy generace (žil v letech 1619–1680) se velmi rychle stal kanonickým autorem české literatury: již v literárněhistorických výkladech publikovaných ve druhé polovině třicátých let figuroval jako „vrchol naší lyriky v 17. století“ (viz čtvrté vydání *Přehledných dějin literatury české* Arna Nováka a Jana V. Nováka). Vašica také začal Bridelovu literární tvorbu systematicky zpřístupňovat vydáváním jednotlivých Bridelových textů. Na obsáhlejší výbor z Bridelova díla však bylo nutné počkat až do roku 1994, kdy vyšel v nakladatelství Torst soubor Bridelových veršovaných textů nazvaný *Básnické dílo*, edičně připravený Milanem Kopeckým, který o jeho publikování marně usiloval již v letech osmdesátých. Že šlo zjevně o titul žádaný, dosvědčuje jeho dotisk realizovaný o pět let později. Nepřekvapuje tedy, že Bridela zařadila do svého edičního plánu také Česká knižnice a v loňském roce vydala nový výbor z bridelian pod názvem **Hymny, písně, legendy**, edičně připravený Janem Linkou. Svazek konkrétně obsahuje *Život svatého Ivana, Hodinky o svatém arcioptci Ignáciovi* včetně rozsáhlého *Rozjímání svatého Ignacia, Hodinky o svatém otci Františku Xaveriovi*, kancionálek adventních a vánočních písní *Jesličky*, dnes již erbovní skladbu *Co Bůh? Člověk?* a veršovaný katechismus *Křesťanské učení veršemi vyložené*.

Milan Kopecký koncipoval svou edici jako souborné vydání veškerých Bridelových veršovaných textů. Z recenzních ohlasů, které mu tehdy vyčítaly, že zvoleným přístupem v mnoha případech dosti mechanicky vytrhl části z komplexnějších, kompozičně promyšlených textových celků, si J. Linka zjevně vzal ponaučení a z Bridelovy tvorby vydal – až na jednu výjimku – výhradně celé knižní soubory. Onou výjimkou je *Křesťanské učení veršemi vyložené*, původně vydané jako součást obsáhlejšího katechetického souboru, jehož součástí byl mj. český překlad tzv. nejmenšího katechismu Petra Kanisia, tj. stručné pojednání o základech katolické věrouky formou otázek a odpovědí, a soubor mědirytů s připojenými modlitebními texty, v němž se základní katolická věrouka vykládá nejen slovem, ale také obrazem.

Zařazení veršovaného katechismu do edice *České knižnice*, jež si podle prohlášení zveřejněného na svých webových stránkách klade za cíl zpřístupňovat „reprezentativní literární díla vzniklá v českých zemích od počátků našeho písemnictví po současnost“,

je jistě krokem poněkud netradičním. Jak poznamenal už před časem Alexandr Stich, kdyby se dochovalo pouze toto Bridelovo dílo, jeho literární slávu by rozhodně nezaložilo, neboť jde o veršování sice řemeslně dovedné, leč bez jakýchkoli básnických ambicí. Toho si byl J. Linka nepochybně vědom, neboť tento svůj ediční krok poměrně obsáhle objasňuje v ediční poznámce: *Křesťanské učení veršemi vyložené* otiskl v bridelovském svazku *České knihovny* jen proto, aby si současný čtenář mohl udělat představu, jak vypadal barokní text „nízkého“ stylu. Proč tedy byla z Bridelova katechismu přetištěna také *Písnička o čtrnácti tajemstvích křesťanské víry, které každý dospělého rozumu křesťan má vědět*, jež není součástí *Křesťanského učení veršemi vyloženého* a jejímž autorem navíc ani zcela určitě není Bridel (je doložena již v pramenech z první poloviny 16. století), se ovšem nedozvíme. Především však pro demonstraci rozdílů mezi tím, co Linka nazývá „vysoký“ a „nízký“ styl, nebylo potřeba přetiskovat text o celkem 5 190 verších, který tvoří přibližně třetinu celkového rozsahu ediční části knihy. Stačilo např. poukázat na zpěvníček *Jesličky*, jehož repertoár je v edici kompletně zpřístupněn. Písňe shromážděné v tomto kancionálu se totiž od sebe neliší jen dobou vzniku (jak upozorňuje podtitul *Staré nové písničky*), ale snad ještě výrazněji právě diametrálně odlišnou mírou básnických ambicí. Stačí porovnat obsáhlé *Rozjímání o nebi v noci na jitřní Božího narození* a písničky z oddílu nazvaného *Katechismus nebo Naučení křesťanské ctné, šlechtné mládeže, dobré a katolické zvedení*, nebo (pokud bychom zůstali jen u vánočního oddílu „nových“ písní, u nichž se předpokládá Bridelovo autorství) např. prostinký vánoční text začínající slovy *Ježíškovi malému* a básnický působivý rozjímání o tajemství Boží transcendence a imanence s incipitem *Co tu stojíte, co se díváte*, v neobvyklé strofické formě s využitím dvou umně obměňovaných refrénů, jež se zjevně snaží pojmut tradiční kancionálové téma narození Ježíše Krista překvapivě nově.

Aby mi bylo dobře rozuměno: ani jeden z výše zmiňovaných textů *Jesliček* nelze označit za neumětelský, všechny dokládají, že jeho autor ovládal básnické řemeslo. Odlišnost daných textů je tak spíše než rozdílnou stylovou příslušností, pro niž ostatně Linka nepřináší téměř žádné relevantní argumenty ani své, ani z odborné literatury, dána diametrálně rozdílným modelovým čtenářem. V jednom knižním souboru se tak bezprostředně vedle sebe vyskytují texty pojednávající co nejsrozumitelněji a nejnázorněji o úplných základech katolické věrouky, v nichž veršovaná forma společně s nápěvem slouží v první řadě jako účinná pomůcka pro pokud možno trvalé vštípení si předávaného učení do paměti, a texty intelektuálně náročnější a esteticky vytríbenější, vyžadující určité vzdělanostní zázemí, obeznámenost s dobovými metodami čtení náboženské literatury i kultivovaný cit pro krásu slova a hudby. Obojí typ čtenáře přitom byl objektem jezuitských pastoračních snah. Jezuité sami sebe definovali jako řád misijní a jedním z podstatných rysů jejich řeholní spirituality byla snaha získat pro katolickou víru všechny skupiny společnosti, od negramotných vesničanů až po vysokou šlechtu, ale též vzdělance, s nimiž neváhali vést učené polemiky a disputace v duchu kontroverzní teologie. Tomuto širokému záběru odpovídala i rozmanitost početné jezuitské literární produkce, včetně mimořádně hojné překladatelské činnosti, na niž již před časem poukázal např. Peter Burke.

Svůj komentář k edici nicméně J. Linka do značné míry založil na tezi, že jím editované texty „vysokého stylu“ byly primárně určeny členům Tovaryšstva Ježíšova, konkrétně „elitně vzdělaným bratřím před třetími řádovými sliby“ (s. 488). Lze si jistě představit, že náboženská produkce ve vernakulárním jazyce sloužila jezuitům jako pomůcka pro jejich obdivuhodně rozmanitou pastorační činnost, jež sahala od základní katecheze dětí a negramotných v těch nejzapadlejších vískách až po doprovázení osob v duchovním životě již značně pokročilých. Předpoklad, že by náboženské texty ve vernakulárním jazyce byly v 17. století primárně určeny katolickým klerikům, a to klerikům s kvalitním filozofickým a teologickým vzděláním, pro něž byla primárním jazykem jejich duchovního (nejen liturgického) života latina, by si tak zasloužil podložit argumenty z dobových pramenů. Např. postřeh, že kolektivní mluvčí textu ignácovských hodinek se prezentuje jako komunita, jež se ke sv. Ignáci z Loyoly vztahuje jako ke svému zakladateli, je nesporně výborný. Těžko si ovšem představit, že by tzv. laické hodinky, tj. zjednodušená podoba liturgie hodin, v Evropě velmi populární nejpozději od pozdního středověku, na jejíž určení laikům poukazuje již volba vernakulárního jazyka, byly primárně určeny klerikům (mimořádně o existenci laických hodinek J. Linka, jak ukazuje jeho poněkud zmatečná vysvětlivka na s. 521, zjevně netuší). Nicméně i Tovaryšstvo Ježíšovo mělo přece své laické bratry a sama struktura hodinek poukazuje na jejich možné využití pro veřejné paraliturgické pobožnosti např. v řádovém kostele, jež se nepochybně konaly pod vedením jezuitských patres, avšak byly otevřeny i obci věřících, v první řadě příznivcům a podporovatelům duchovních synů Ignáce z Loyoly. Není od věci připomenout, že 17. století patřilo k obdobím živelného rozvoje křesťanské laické spirituality, jež byla do značné míry založena na přejímání a současně modifikacích spirituality monastické, řeholní a klerické.

Již z tohoto krátkého exkurzu je asi dostatečně zřejmé, že základním cílem doprovodného komentáře k editovaným textům nebylo ani tak představit dějiny jejich dosavadních čtení, jako spíše snaha přijít pokud možno se čtením vlastním, a to občas dokonce i bez jakékoli argumentační opory. Informace, že Bridel byl nejspíš pokřtěn více jak půl roku po narození (s. 464), je v kontextu dosavadních znalostí o křesťanské praxi novorozeňat v Evropě raného novověku natolik výjimečná, že by si důkazy, na jejichž základě bylo toto tvrzení zformulováno, zasloužily uveřejnit. Podobně by bylo více než žádoucí publikovat dosud neznámé prameny svědčící (alespoň nepřímě) o Bridelově touze „vymanit se z intelektuálního městského prostředí“ po vzoru Albrechta Chanovského (s. 465), o tom, že Bridel patřil k oblíbeným studentům Jiřího Plachého-Fera, či o tom, že anonymní kancionál vytištěný roku 1642 Jiřím Šípařem pod názvem *Český dekadord* je ve skutečnosti jezuitské provenience a že se na jeho vytvoření Bridel pravděpodobně podílel (s. 467, viz též zopakování teze o jezuitské provenienci *Českého dekadordu* na s. 530), atd. Nelze si tedy než přát, aby editor pramenný materiál, který ho vedl k formulování výše uvedených tezí, brzy publikoval separátně, neboť rozsah komentáře stanovený pro svazky *České knihovny* podrobnější exkurzy neumožňuje.

Kdo tedy očekává, že mu nová bridelovská edice aspoň ve stručnosti připomene

nejinspirativnější či v některých případech poslední výsledky bridelovského bádání a dějiny edičního zpřístupňování Bridelova literárního díla, bude bohužel zklamán. Jeden příklad za všechny: stručné komentáře k původu písní shromážděných v *Jesličkách* vycházejí výhradně z údajů publikovaných v kritické edici *Jesliček* z roku 2012; nález hymnografického pramene, který mj. pomohl identifikovat textové i hudební předlohy dalších tří písní *Jesliček* (*Ach, kdož podpal společný; Radujte se, křesťané a Žádný se nestrachůj*), publikovaný časopisecky dva roky poté (viz Kateřina Smyčková / Tomáš Slavický: *Innsbrucké tisky J. Stadlmayra a Ch. Sätzla - neznámé předlohy českých vánočních písní v Brideliových Jesličkách, Michnových zpěvnících i rukopisných kancionálech*. In: *Hudební věda* 51, 2014, s. 277–282), zůstal při přípravě edice ke škodě věci nevyužit. Ba ani údaje přebírané ze sekundární literatury nejsou podány vždy přesně: jestliže jsme se např. svého času s kolegou Slavickým pokusili popsat vztah mezi adventními písněmi *Ave, hierarchia coelestis et pia* a *Vesele zpívejme* formulací, že česká píseň je kontrafaktem písně latinské, tj. že obě mají týž nápěv, avšak zcela rozdílné texty, nelze dost dobře za její stručné shrnutí považovat formulaci, že píseň *Vesele zpívejme* je „česká verze adventní mariánské písně *Ave hierarchia coelestis et pia*“ (s. 526); laskavý čtenář nechtě si opraví či doplní údaje týkající se hudebních a textových předloh také u písní *Krásná Panna přemilého Syna; Ó Dítě mé roztomilé; Rosa mladá* a *Pod' sem, mládež, s ochotnosti*.

Nelze jistě editorovi vyčítat, že se plně neorientuje v hymnologické problematice a nezná detailně bohemikální, potažmo střeoevropské hymnologické prameny. Proč však nevyužil možnost konzultovat problematiku mu ne zcela vlastní s některým z hymnologů? Ostatně jeho důsledné vyhýbání se pojmům „kancionál“ či „zpěvník“ pro označení repertoáru *Jesliček*, který vykazuje všechna základní určení pro zpívanou realizaci (přítomnost notace či nápěvného odkazu, strofická forma všech textů vyjma dedikace), je až úsměvné. Myslí si snad J. Linka, že zpívaný přednes veršovaný text nějak deklasoval, či že je snad se žánrem rozjímání neslučitelný? Podobně Linkovo opakované upozorňování, že předlohou písně *Milovati - živu býti* byl španělský sonet *No me mueve, Señor, para quererte*, nápadně kontrastuje s jeho mlčením o tak zjevné skutečnosti, že v jeho dochovaných českých přebásněních došlo spolu s jazykovým transferem zároveň k jeho modifikaci do podoby strofické písně. Mimochodem, nápěv s generálbasovým doprovodem otištěný u písně *Milovati - živu býti* je zjevně určen nejen pro hodinkový hymnus (jehož základní realizací je přece v celých dějinách křesťanství zpívaný přednes), ale i pro následující píseň *Když měl do Japonsu jeti*, českého přebásnění textu *Als in Jappon weit antlegen dachte dieser Gottes Man* z písňového cyklu *Trutz-Nachtigall* Friedricha von Spee (tento nápěv byl ostatně otištěn i u dalšího českého překladu tohoto Speeova textu *Sotva na zemi japonskou myslit muž Boží počal* v Kadlinského *Zdoroslavičku*). Volba strofické formy 8a7b8a7b8a7b8a7b pro celý xaveriánský textový soubor tak byla dána i důvody zcela praktickými - možností zpívat všechny v něm shromážděné veršované texty na týž nápěv (a tomu také vychází vstříc poněkud neobvyklý způsob vytištění hudebního zápisu).

Rozpaky vzbuzují i editorovy občasně teologické exkurzy: např. jeho definice ariánství

(s. 542) či perichoreze (s. 543) čtenáře znalého problematiky nanejvýš překvapí svou odzbrojující naivitou. Opět nelze editorovi vyčítat, že není teologem – proč však problematiku, k níž mu chybí odborná průprava, nekonzultoval s odborníky? Editorova bezradnost nad výskytem narážek na biblické, starokřesťanské a středověké svaté poustevníky v *Životě svatého Ivana* (s. 473) pak svědčí o tom, že asi nic netuší o dobovém intenzivním, prakticky celoevropském zájmu o křesťanské eremitství, a to zejména o jeho biblické a starokřesťanské období, jenž se mj. projevoval vydáváním hagiografických narativů o svatých poustevnících slovem i obrazem a na němž se v první polovině 17. století podíleli také duchovní synové Ignáce z Loyoly. A ačkoli se editor ve svém komentáři snaží jako jezuitské označit snad kdeco, tak příznakově jezuitskou záležitost, jakou bylo zapojení členů Tovaryšstva Ježíšova (v první řadě Roberta Bellarina) do tehdy bouřlivě se rozvíjející fyzikoteologie, nechává zcela bez povšimnutí, přestože z příznakově jezuitského pojetí teologie stvoření vydatně čerpají také četné Bridelovy texty, zejména jeho rozsáhlá veršovaná rozjímání; ostatně editorovy nesystematické pokusy o teologický výklad některých příslušných motivů (viz zejména s. 481) jen dokazují jeho interpretační bezradnost. Podobně udivuje také naprosté opomenutí tak příznačného rysu jezuitské spirituality, jakým je důraz na teologii obrazu (na toto téma dnes existuje již přepočtená odborná literatura). Jezuité obraz zapojovali nejrůznějšími způsoby nejen do rozjímavé modlitby, ale propracovávali také jeho užití jako katechetické pomůcky, či možná přesněji jako integrální součásti katechismového výkladu. Prakticky se to projevovalo mj. hojným a zároveň velmi promyšleným zapojováním obrazů do tisků náboženské literatury. Také součástí dobových vydání textů, jež edice zpřístupňuje, byla obrazová složka. Toho si byl editor dobře vědom, ovšem jeho dosti krkolomné vysvětlení, proč na ně v edici musel rezignovat („z důvodu programového nedodržení původní koncepce Brideliova katechismu vydáváme tisky bez obrazových příloh“ – s. 496), spíše pobaví: nebylo by lepší docela obyčejně přiznat, že prostě v otázce jejich přetisků nebyla ze strany nakladatele dobrá vůle či finanční prostředky, případně obojí?

Jedním ze základních rysů Linkova textu je jeho zřejmé apologetické ladění, jež ve čtenáři vzbuzuje pocit, že jsme se snad znovu ocitli na počátku třicátých let 20. století: editor se totiž takřka neustále snaží „svého“ autora s úpornou vytrvalostí obhajovat a glorifikovat. Silnými výrazy přitom rozhodně nešetří; když se ovšem např. dozvídáme, že Bridelova skladba *Co Bůh? Člověk?* je dílem s náročným intelektuálním potenciálem „nemajícím v dějinách domácího jazykově českého básnictví dosud obdobu“ (s. 488), nelze se současně dost dobře ubránit otázce, co ze staré české literatury autor tohoto výroku vlastně zná. Podobně lze označení jezuitu Jiřího Plachého-Fera jako „zachránce českojazyčné knihy v pobělohorském prostředí“ (s. 467) odkázat do říše blouznivě nadšených fantazírování, jež se seriózní literárněhistorickou prací založenou na kritické a poučené interpretaci pramenů nemají prakticky nic společného. Rádoby efektních výroků, jež však jejich autora v posledku spíše usvědčují z neznalosti pramenů, najdeme v knize bohužel více: jestliže J. Linka tvrdí, že „teprve pozdější sekundární literatura pracovala s počestěnou verzí“ Bridelova příjmení (s. 463), pak zřejmě nikdy neviděl dobový rukopis *Života svatého Ivana* (dnes ve fondu Knihovny Národního muzea, sign. IV G 20), který

Antonín Škarka přesvědčivě identifikoval jako možnou předlohu tisku ivanské legendy a na který se J. Linka ostatně také odvolává, na jehož titulním listě je touž dobovou písařskou rukou, jež zapsala celý text, uvedeno: „od Frydrycha Brydla S. J.“

Při čtení Linkova komentáře se nepřestává vtírat nepříjemný dojem, že tento text není prost jisté prvoplánové účelovosti. V Linkově pojetí tak je snad téměř každé Bridelovo užití tématu či motivu, jež lze při troše dobré vůle označit jako příznakově české, interpretováno jako součást dobového úsilí českých jezuitů „vkládat do knih vlasteneckou tematiku s důrazem na české dějiny a české zemské patrony, a to často pokoutně a navzdory cenzuře, která bděla nad vzněcováním vlasteneckých nálad rebelského národa“ (s. 470). Vše, co se s touto dosti naivní pohádkou o boji statečných českých jezuitů alias buditelů a zachránců českého národa se zlou, Čechům nepřející cenzurou neslučuje, se pak jednoduše tiše pomíjí. Příkladem může být Bridelova latinská legenda o svatém Ivanovi, již Linka sice velebí jako „text plný exkluzivních figur a slovních hříček“ (s. 471), o jejíž tematice však taktně mlčí. Na rozdíl od české ivanské legendy, jež podle Linky patří mezi „patrioticky laděné monografie o českých světcích“ (s. 472), totiž text latinský není jen panegyrickou oslavou poustevníka svaté pověsti ze samých počátků křesťanství v Čechách, ale zároveň i nového českého panovníka Leopolda I. Habsburského, jemuž byl také celý spis dedikován opatem Svatojanského kláštera Ferdinandem Matoušem Sobkem z Bilenberka při příležitosti Leopoldovy korunovace českým králem. Že by se volba „habsburského“ tématu nehodila do konceptu jezuitského subverzivního národovectví, jehož součástí je ahistorický předpoklad, že volba literárního jazyka byla i v 17. století primárně veřejnou proklamací autorových vlasteneckých postojů a nacionálně-politických preferencí? Pro komplexnější pochopení Bridelova pojetí českých dějin a jeho konceptu české kolektivní identity lze doporučit vedle dnes již početných seriózních historických studií (viz práce Marie-Élizabeth Ducreux, Josefa Války, Howarda Louthana, Jiřího Mikulce ad.) i čtení dalších Bridelových textů, např. spisku *Stůl Páně* či legendy *Sláva svatoprokopská*.

A propos: proč vlastně nebyla do edice, která usiluje z Bridelova dochovaného literárního díla zpřístupnit to esteticky nejhodnotnější, zařazena jeho *Vita Sancti Ivani* (pochopitelně v českém překladu), jestliže je to z hlediska „exkluzivity, inovativnosti a experimentálnosti“ text nesporně zajímavý, možná ještě zajímavější než český *Život svatého Ivana*? Tady někde možná vězí jádro pudla. Pro nejnovější edici Bridelova díla je totiž příznačné, že znovuzpřítomňuje výhradně texty již v nové době vydané. Do žádných inovací a experimentů se v tomto směru nepouští, navzdory tomu, že již Antonínu Škarkovi se podařilo připsat Bridelovi mnohem více textů, a to především textů prozaických (totéž mimochodem platí i o dalších českých literátech 17. století, kteří stejně jako Bridel získali v nové době zjednodušující nálepku barokního básníka, např. o Felixi Kadlinském). Chceme opravdu stále jen donekonečna zbožně opakovat mantru o Bridelovi – největším českém básníkovi před Máchou? Před sto lety by to nepochybně byl výrok navýsost provokativní, dnes už je ale přece jen poněkud vyčpělý a v posledku Bridelovi nijak neprospívá, spíše naopak. Co si tedy vlastně klade Česká knižnice za svůj cíl? Považuje český literární kánon za nedotknutelné posvátné dědictví

předků, jež je potřeba uchovávat v zakonzervované, petrifikované podobě, nebo o něj chce pečovat a kultivovat ho, mj. i tím, že se nebude bát podrobovat ho revizím a kritickému čtení?

Fridrich Bridel: *Hymny, písně, legendy*. Text k vydání připravil a komentář napsal Jan Linka. Nadační fond Česká knihnice / Host, Praha / Brno, 2020, 559 s.

www.ipsl.cz